

דו"ח פעילות

לתקופה 1.1.98 - 31.12.98

תוכן העניינים

ע' 2	נתונים כלליים על הפעילות
ע' 5	1. <u>תושבות</u> הטרנספר השקט תושבות בשטחים
ע' 14	2. <u>זכויות כלואים</u> עינויים מעצרים מינהליים זכויות אסירים ועצירים איתורים
ע' 23	3. <u>אלימות כוחות הבטחון</u> תביעות פיצויים החוק לשלילת פיצויים
ע' 27	4. <u>חופש התנועה</u>
ע' 29	5. <u>כבוד המת</u>
ע' 30	דיווח ארגוני וכספי

נתונים כלליים על הפעילות ב-1998

במהלך התקופה שמ-1.1.98 עד 31.12.98 נתקבלו במוקד 1247 פניות לסיוע. במחצית הראשונה של 1998 נתקבלו 665 פניות. במהלך 1997 כולה - 1551 פניות.

במהלך שנת 1998 טופלו במוקד בסך הכל 2352 תלונות, חלקן נתקבלו במהלך 1998 ובחלקן נמשך הטיפול משנים קודמות. מתוך 2352 תלונות אלה:

* 504 פניות שעניינן חופש תנועה - מתוכן קיבלו 175 מהפונים היתר תנועה כמבוקש, 87 איש קיבלו היתרי תנועה לתקופות מוגבלות ובקשותיהם של 152 איש נוספים סורבו. אשר לשאר ולמסורבים - עניינם מצוי עדיין בטיפול.

* 254 פניות בעניין תושבות - מתוך פניות אלה 105 הן של תושבי ירושלים. נרשמו הצלחות ב-39 מהמקרים (אם רישום ילדים, אם אישור לאיחוד משפחות ואם ביטול גזירה קודמת על שלילת תושבות).

149 מהפניות בנושא תושבות הן של תושבי הגדה ועזה. כאן נרשמה הצלחה בעניינן של 52 משפחות. במקריהן של 6 משפחות נתקבל סירוב לבקשת איחוד משפחות על רקע בטחוני.

* טופל עניינם של 23 איש שגורשו בעבר מהשטחים (לרבות מזרח ירושלים) לחו"ל והמבקשים לשוב לחיות כאן. חזרתם של 11 איש אושרה במהלך 1998, לגבי 3 נתקבל סירוב.

* 305 תלונות על אלימות כוחות הבטחון ומתנחלים כלפי פלסטינים - במהלך השנה החליטו הרשויות על העמדה לדין של חיילים ושוטרים ב-11 מן התלונות. במהלך '98 הוגשו לבתי המשפט 51 תביעות פיצויים. נמשך הטיפול בתביעות שהוגשו קודם לכן, מתוכן נסתיימו בפסיקת פיצויים במהלך השנה 47 מקרים.

* 173 איש טופלו במסגרת פרויקט זכויות כלואים - רובם עצורים מינהליים ומעוטם עצירים תחת עינויים, שלגבי חלקם, בנוסף לחקירתם בעינויים, מנעו הרשויות מפגש עם עורכי דינם.

* נמשך הטיפול ב-6 מקרים של נעדרים פלסטינים - חלקם שגורלם לא ידוע וחלקם, שנהרגו ככל הנראה אך מקום קבורתם (בבתי קברות לחללי אויב שבאחריות צה"ל) לא נודע.

* 21 פניות של תושבי ירושלים לביקור אצל קרובי משפחתם הכלואים - מתוכן אושר ביקור ב-10 מקרים, סורב ביקור ב-4 מקרים.

* הוגשו עתירות לבג"צ בעניינם של 33 איש, בנושאים שונים.

טבלת תלונות שנתקבלו במוקד במהלך התקופה 1.1.98 - 31.12.98
עפ"י נושאים:

מספר הפניות	% מסך הפניות 1998-ב	% מסך הפניות 1997-ב	הנושא
53	4.2	3.0	תושבות
12	0.9	3.4	תנאי מעצר ועינויים
121	9.8	2.0	מעצרים מינהליים
789	63.3	74.7	איתורים *
1	0.1	0.1	נעדרים
8	0.6	4.4	ביקור משפחות בכלא
35	2.9	2.4	אלימות ונזק לרכוש
100	8.0	7.5	אישורי יציאה
3	0.2	0.3	כניסה מירדן לגדה
12	0.9	0.9	כניסה מישראל לעזה
102	8.2	0.2	כניסה מהשטחים לישראל
6	0.5	0.3	החרמת תעודות זהות
1	0.1	0.2	פקדונות
4	0.3	0.6	אחר
1247	100%	100%	סה"כ

* איתורים - בפועל נתקבלו פניות לאיתורים של 1038 איש שנעצרו - מתוכם 789 איש שפרטיהם טרם נמצאו במאגר המידע במוקד ועוד 249 איש שפרטיהם נמצאים כבר ונתבקש איתורם פעם נוספת, עקב מעצר חוזר או העברות מכלא למשנהו.

טבלת פניות עפ"י נפות לתקופה 1.1.98 - 31.12.98:

מספר הפניות	% מסך הפניות	אזור
128	10.3	שכם
111	8.9	טולכרם
178	14.2	רמאללה
93	7.4	ירושלים
155	12.5	בית לחם
442	35.5	חברון
61	4.9	ג'נין
6	0.5	יריחו
17	1.3	אחר
56	4.5	עזה*
1247	100%	סה"כ

* התלונות מעזה מתפלגות כדלקמן:

3	אישור יציאה לחו"ל -
1	ביקור בכלא -
45	איתורים -
3	עינויים -
1	החרמת רכוש -
3	מעצר מינהלי -

טבלת פניות לפי חודשים ונושאים במהלך התקופה 1.1.98 - 31.12.98:

סה"כ	אחר	איתורים	מינהלי	אלימות	רכוש	חודש
110	23	68	13	3	3	1/98
91	6	59	21	3	2	2/98
134	44	69	19	1	1	3/98
77	4	49	22	2	--	4/98
136	37	66	30	3	--	5/98
111	--	76	30	4	1	6/98
111	14	68	26	3	--	7/98
111	6	74	27	3	1	8/98
80	2	60	18	--	--	9/98
72	11	42	17	2	--	10/98
121	11	82	27	--	1	11/98
93	1	76	13	2	1	12/98
1247	159	789	263	26	10	סה"כ

פירוט תלונות בתחום המינהלי שנתקבלו בתקופה 1.1.98 - 31.12.98:

חודש	החרמת ת"ז	אישור יציאה	כניסה לגדה	תושבות	כניסה לישראל	אחר	סה"כ
1/98	3	6	--	1	3	--	13
2/98	--	11	--	9	3	--	23
3/98	--	9	--	3	7	--	19
4/98	1	3	1	3	14	--	22
5/98	--	12	--	2	14	2	30
6/98	--	9	2	9	9	1	30
7/98	--	13	--	6	7	--	26
8/98	1	12	--	5	10	--	28
9/98	--	6	--	5	6	1	18
10/98	--	7	--	2	9	--	18
11/98	1	7	--	7	13	--	28
12/98	--	5	--	1	7	--	13
סה"כ	6	100	3	53	102	4	268

1. תושבות

הטרנספר השקט במזרח ירושלים

עם תחילת שנת 1999 עדיין אין קודסיה מנכו מחזיקה בתעודת זהות. לשכת משרד הפנים במזרח ירושלים אינה יודעת עדיין כי בחודש ספטמבר הודיעה פרקליטות המדינה לבג"צ, כי המדינה חוזרת בה מהחלטה לשלול את תושבותה של גב' מנכו. תושבותה של קודסיה מנכו (השם קודסיה משמעו "ירושלמית") נשללה ממנה בטענה ששהתה תקופות ארוכות בירדן, עם בעלה, שמשרד הפנים סירב לאפשר לו בעבר - כחלק ממדיניות רחבה - לחיות עמה בירושלים. בעקבות עתירה של המוקד לבג"צ חזרה המדינה מהחלטתה במקרה זה. בקרוב, אנו מקווים, יועבר סוף-סוף תיקה של גב' מנכו מהלשכה המשפטית של משרד הפנים אל הלשכה במזרח ירושלים, והיא תקבל את תעודת הזהות שלה, תוכל לחדש את זכויותיה בביטוח הלאומי, לקבל שוב טיפולים רפואיים בקופת החולים, להזדהות בפני פקידי הדואר לצורך קבלת קצבאות... עניינה של גב' מנכו עדיין רחוק, עם זאת, מסיומו: בקרוב יתחדש הטיפול בבקשתה לאיחוד משפחות עם בן זוגה, ועוד שנים ארוכות ותלאות מרובות צפויות לה עד שיזכה גם הבעל בתושבות של ירושלים והם יוכלו לחיות דרך קבע בעיר.

בשנת 1998 נמשכה המערכה השקטה על הקיום הפלסטיני במזרח ירושלים. השלטונות הישראליים מבקשים לצמצם ככל הניתן את היקף האוכלוסייה הפלסטינית באותו חלק של ירושלים, שישראל סיפחה בשנת 1967 (בניגוד לחוק הבינלאומי) לשטחה. למטרה פוליטית-דמוגרפית זו, רותמים השלטונות את חוקי התכנון והבנייה, את חוקי הבטחון הסוציאלי ואת החוקים הנוגעים לתושבות ולאזרחות. את המחיר משלמות המשפחות, המוצאות עצמן בהתמודדות יום-יומית מול מערכות אטומות ומנוכרות, שייעודן המקורי הוא לשרת את האזרח. במקום להעניק שירותים ראויים לאוכלוסייה, הופכות הרשויות האלו את חייהן של המשפחות הפלסטיניות לבלתי נסבלים. בני משפחה נקרעים אלו מאלו. הטיפול הרפואי באנשים חולים מופסק ללא התראה. אנשים מוצאים עצמם חסרי זכויות בעיר מולדתם ונטולי ביטחון סוציאלי.

המוקד להגנת הפרט פועל בשורה של תחומים לסייע למשפחות שנפלו קורבן למדיניות הטרנספר השקט של מדינת ישראל. במיוחד מסייע המוקד למי שנתקל בבעיות מול משרד הפנים והביטוח הלאומי. סיוע המוקד נחוץ כאן במיוחד, משום שהרשויות מציבות מכשולים כמעט בלתי עבירים בפני מי שמבקש לממש את זכויותיו. בפניות הפשוטות ביותר נחוץ לא פעם סיוע עו"ד. האוכלוסייה הפלסטינית של ירושלים, מהעניות בישראל, לא תמיד יכולה לשלם עבור שירותים משפטיים יקרים.

המערכה על הקיום הפלסטיני במזרח ירושלים לא ראתה התפתחויות דרמטיות בשנת 1998. הרשויות שכללו את שיטותיהן במספר אמצעים חדשים, שנועדו להקשות על האוכלוסייה. מנגד, זכו המוקד להגנת הפרט וארגונים אחרים במספר הישגים צנועים, אשר יש בהם כדי להקל מאוד על חיי היום-יום של רבים. בנוסף הצליח המוקד לפתור בעיות פרטניות של תושבים רבים, ואנו ממשיכים לטפל בבעיות הפרטניות של אחרים.

דו"ח: הטרנספר השקט נמשך

בחודש ספטמבר הוציא המוקד להגנת הפרט, בשיתוף עם "בצלם", דו"ח מפורט שכותרתו "הטרנספר השקט נמשך". זהו דו"ח המשך לדו"ח "הטרנספר השקט" משנת 1997. הוא מביא היבטים והתפתחויות שלא נכללו בדו"ח המקורי, ובמיוחד מציג את המעורבות של הביטוח הלאומי במאמצים להגלות את תושבי מזרח ירושלים מעירם. הוצאת הדו"ח נעשתה כחלק מהקמפיין הציבורי כנגד מדיניות הטרנספר השקט.

לחיות על אדמתך: עתירה לבג"צ - שלילת תושבות

בחודש אפריל הגיש המוקד להגנת הפרט עתירה עקרונית לבית המשפט הגבוה לצדק נגד מדיניות משרד הפנים לשלול את מעמדם של תושבי מזרח ירושלים. העותרים הם חמישה ארגוני זכויות אדם וחמישה עשר מתושבי העיר שתושבותם נשללה ושנדרשו לעזוב את עירם. בעתירה מוכיח המוקד את שידוע לכול, ושהוכחש עד כה ע"י המדינה בפני בג"צ: בשלהי שנת 1995 הנהיג משרד הפנים מדיניות חדשה, ועל סמך מדיניות זו החל בהפקעה אינטנסיבית של מעמד התושבות מאלפי פלסטינים. ע"פ מדיניות זו נשללת תושבותם של מי שבעבר שהו בחו"ל לתקופות לא-רצופות של למעלה משבע שנים, אף שתמיד יצאו ונכנסו ברשיונות תקפים מטעם משרד הפנים. גם אם חלפו כבר שנים מאז חזרו התושבים לבתיהם בירושלים וניתקו כל קשר עם מקומות המגורים הזמניים שלהם בארצות המפרץ או במקומות אחרים, מפקיע משרד הפנים את תעודות הזהות שלהם ומורה להם לעזוב את הארץ. עד שנת 1995 ידעו תושבי מזרח ירושלים, כי תושבותם מובטחת כל עוד חזרו לירושלים במועד המצוין על גבי רשיון היציאה שלהם לחו"ל. רק אם שהו בחו"ל ברציפות מעבר לשבע שנים, לא היו יכולים לקבל רשיון לשוב לירושלים. שינוי נוסף במדיניות, שאף הוא הוחל באופן רטרואקטיבי, היה שמשרד הפנים החל לשלול את התושבות לא רק ממי שיצא לחו"ל, אלא גם ממי שעבר דירה לאותם חלקים בשטחים הכבושים שלא סופחו לישראל ב-1967. בין היתר, מדובר באותן שכונת של ירושלים שנותרו מחוץ לשטח המסופח, ושרבים עברו אליהן עקב מצוקת הדיור הקשה באזורים שסופחו לישראל, מצוקה שמקורה במדיניות מכוונת של מדינת ישראל שמשך שנים אינה מאשרת בנייה במזרח ירושלים.

לעתירה צירף המוקד להגנת הפרט שורה של מסמכים המוכיחים את שינוי המדיניות: ביניהם קטעים מדו"ח מבקר המדינה, תצהיר מאת מר אמיר חשין, לשעבר יועץ לענייני ערבים של ראש העיר טדי קולק, נהלים רשמיים ותצהירים שנמסרו ע"י המדינה לבג"צ בעבר ונתונים על העלייה הדרמטית במספר הפקעות מעמד התושבות החל מסוף 1995. בית המשפט העליון הוציא צו-על-תנאי וציווה על המדינה להשיב לטענות שהועלו בעתירה. ואמנם בספטמבר 1998 נתקבלה תשובת המדינה: לגבי שבעה מהעותרים ביטלה המדינה את ההחלטה להפקיע את תושבותם. במישור רחב יותר, הודיעה המדינה, כי תושבי מזרח ירושלים שעברו להתגורר בשכונות שבפריפריה של העיר ושמרו על זיקתם לירושלים, יוכלו להמשיך ולהחזיק בתעודות הזהות שלהם. מלבד נקודות אלו, ממשיכה המדינה להגן על מדיניות שלילת התושבות וממשיכה לטעון כי אין המדובר במדיניות חדשה. העתירה תידון בחודש אפריל '99.

לחיות כמשפחה: הסגר והמשפחות החצויות

מאז שנת 1991 (מלחמת המפרץ) נתונים השטחים הכבושים בסגר הולך ומתהדק. אחת ההשפעות הקשות של הסגר הוא הניתוק בין חלקי מזרח ירושלים שסופחו לישראל לשאר השטחים. במשפחות מזרח ירושלמיות רבות מחזיק אחד מבני הזוג בתעודת זהות ירושלמית ובן הזוג האחר - בתעודת זהות של הממשל הצבאי בשטחים (והיום של הרשות הפלסטינית). אם בעבר לא היה בכך כדי למנוע את מגוריו של תושב השטחים בעיר, הרי שכעת עליו לקבל היתר אישי לכניסה לעיר או לחיות בה במחתרת. עד למרץ 1996 ניתנו היתרים אישיים מעין אלו לבני זוג של תושבי ירושלים במסגרת נוהל, שנתקבל ביוזמת המוקד ושכונה "נוהל משפחות חצויות". בתחילת 1996 בוטל הנוהל. המשפחות נקלעו לדילמה בלתי אפשרית: אם יעברו לשטחים, יסכנו את בקשותיהן לאיחוד משפחות במשרד הפנים ויסכנו את מעמדן בעיר, שכן הבקשות לאיחוד משפחות תלויות בהוכחת מרכז חיים בירושלים. אם לא יעזבו את העיר, יצטרכו בני הזוג לחיות בנפרד ולקיים משק בית כפול, או שבן הזוג שאינו תושב ירושלים יאלץ לחיות בעיר במחתרת, כשוהה בלתי חוקי. עוד בקיץ 1997 הגיש המוקד עתירה לבג"צ לחדש את נוהל המשפחות החצויות. בעקבות הגשת העתירה נפתרו הבעיות הפרטניות של מרבית העותרים. העתירה נותרה תלויה ועומדת בנוגע לתביעת המוקד לחדש את הנוהל לגבי האוכלוסייה בכללה. לקראת סוף שנת 1998 נמסר מפרקליטות המדינה, כי גובש נוהל חדש למתן היתרי שהייה בירושלים לבני המשפחות החצויות, וכי הוא יופעל בקרוב.

ללדת ללא דאגות: הזכויות הסוציאליות של יולדת

חוק הביטוח הלאומי מבטיח, שתושבת ישראל הכורעת ללדת לא תצטרך לתת את דעתה לעלות הלידה. החוק קבע הליכים לפיהם כל עניין כיסוי הוצאות הלידה ומענק הלידה מוסדר בין בתי החולים לבין המוסד לביטוח לאומי, ללא כל טרחה מצד היולדת. כך הדברים בד"כ - אולם לא לגבי תושבות מזרח ירושלים. תושבות מזרח ירושלים נדרשו ע"י בתי החולים לגשת למוסד לביטוח לאומי ולהביא אישור מיוחד, לפיו הביטוח הלאומי יכסה את עלות הלידה. הביטוח הלאומי, מצידו, לא מיהר לחתום על האישור בטרם יתחיל בהליך ממושך של חקירות לגבי תושבות היולדת - הליך אשר כמעט לעולם אינו מסתיים טרם הלידה. בהיעדר האישור מהביטוח הלאומי דורשים בתי החולים מהיולדות עצמן לכסות את עלות הלידה. נתקלנו בדרישות לחתום על התחייבויות ועל שטרי חוב, בעיכוב מסירתן של הודעות לידה, בסירוב לשחרר את היולדת מבית החולים ובנקיטת הליכים של הוצאה לפועל כנגד יולדות.

בשלהי שנת 1997 הגיש המוקד, יחד עם ארגונים נוספים, עתירה לבג"צ כנגד נהלים מפלים אלה. כבר בתחילת 1998 הודיע המוסד לביטוח לאומי על שינוי מרחיק לכת בנהלים: כאשר גם היולדת וגם בן זוגה נושאים תעודות זהות של מזרח ירושלים, לא תידרש היולדת לקבל אישור מיוחד מהמוסד לביטוח לאומי, אלא תטופל באותה דרך בה מטופלת כל יולדת בישראל.

לגבי מי שבן זוגה אינו תושב ירושלים, עמד הביטוח הלאומי על הדרישה שתציג אישור מטעמו, שיינתן רק לאחר שהמוסד יבצע חקירה בעניין תושבותה של היולדת. עם זאת, הסכים הביטוח הלאומי שנשים שיפנו אליו

לפני תום החודש השלישי להריון, ושהחקירה בעניינן לא תסתיים עד הלידה, יזכו גם הן לכיסוי הוצאות הלידה. הסכמה זו, לדעת המוקד, היתה בבחינת מלים ריקות: הרי לא ייתכן שאישה תידרש להודיע לרשויות על הריונה בשלב כה מוקדם, כאשר לעתים אף היא עצמה אינה מודעת לו, או לא סיפרה עליו לבני משפחתה. גם שופטי בג"צ הביעו את עמדתם, כי מדובר בהסדר דרקוני ובלתי סביר. בלחץ בית המשפט הסכים המוסד לביטוח לאומי, להחיל את ההסדר על אותן נשים שיפנו למוסד עד לתום החודש השישי להריון, ושחקירת תושבותן לא תסתיים טרם הלידה.

ההסדר החדש עוזנו מפלה ומקשה. עד ללידה עצמה נדרשת היולדת לחיות באי-ודאות שמא בעקבות הלידה תצטרך לעמוד מול תביעות של אלפי שקלים מצד בית החולים. היא עדיין נדרשת לדווח לפקידי המוסד לביטוח לאומי על הריונה - דרישה שאינה קיימת לגבי נשים אחרות במצבה. היא עדיין נחשפת לחקירות שהן ע"פ רוב בלתי הוגנות ומשפילות. עם זאת, יש בהסדר החדש כדי לנטרל את אחד האמצעים היותר אכזריים שמצאו הרשויות כדי למרר את חייהן של תושבות מזרח ירושלים דווקא ברגעים הקריטיים של הבאת ילד לעולם.

כשהילד חולה: ביטוח רפואי לילדים

את החשיבות של הטיפול הרפואי בילדים, במיוחד בתקופה המוקדמת של חייהם, אין צורך להסביר. חוק ביטוח בריאות ממלכתי אמור היה להביא לכך שכל תושב בישראל יקבל טיפול רפואי ללא קשר למעמדו הכלכלי. החוק מחייב, בין היתר, כל תושב לרשום את ילדיו בקופת חולים. אולם לגבי תושבי מזרח ירושלים המצב שונה. ילדי מזרח ירושלים אינם מקבלים מספרי זהות באורח אוטומטי עוד בבית החולים. הליך רישום במשרד הפנים עלול להימשך שנים. מנגד, כל עוד לא נקבע להם מספר זהות, אין הם רשומים במחשבי הביטוח הלאומי וקופות החולים. המוסד לביטוח לאומי מנפיק אמנם מספרים זמניים לילדים חסרי מספר זהות, אולם גם זה הליך ממושך. תחילה מנהל המוסד חקירה בנוגע למרכז החיים של הורי הילד, חקירה שנמשכת חודשים ארוכים. גם משנסתיימה החקירה נדרשים חודשים ואף שנים עד שמונפק המספר הזמני. בכל התקופה הזו אין הילד זוכה לטיפול רפואי חיוני, או, אם מצב המשפחה שפיר או שמצב הילד אנוש, הוא מטופל באורח פרטי.

בחודש מאי 1998 הגיש המוקד, יחד עם עמותת רופאים לזכויות אדם, תביעה בבית הדין לעבודה בירושלים בשם של אחד עשר ילדים מהם נמנע טיפול רפואי באופן זה. בדומה למקרים אחרים שהוזכרו, הביאה התביעה להסדרה מהירה יחסית של ענייניהם של הילדים בשם הוגשה. עם זאת, לא חלה כל התקדמות בבעיה הכללית, שכן בית הדין לא היה מוכן לדון בשאלות העקרוניות שהתעוררו בתביעה, משהוסדר עניינם של התובעים.

יצוין, כי עמדת נציבת הקבילות לחוק ביטוח בריאות ממלכתי היא שלא ייתכן שלא יינתן ביטוח בריאות לתינוק במהלך החקירה של המוסד לביטוח לאומי ועד למתן מספר זמני ע"י המוסד. עמדה זו הובעה לאחרונה בדו"ח השנתי של הנציבה.

בתקופה הקרובה תוגש עתירה בנדון לבג"צ, מטעם המוקד ורל"א.

רישום ילדים במשרד הפנים - עדכון

הפרוצדורה של רישום ילדים במשרד הפנים ממשיכה להיות רוויית מוקשים. הדברים אמורים בעיקר באותם ילדים שאביהם אינו תושב ירושלים, אולם נתקלנו גם במקרים בהם הציב משרד הפנים מכשולים בפני רישום ילדים שאביהם (או אף שני הוריהם) תושבי העיר.

עם זאת, הצלחת המוקד ברישום ילדים היא גבוהה, ומשך הזמן הנדרש להשגת הרישום התקצר, במיוחד כאשר מדובר בתינוק שזה אך נולד, שאחיו כבר נרשמו בעבר הלא רחוק. כנגד ההצלחות יש לציין אמצעי חדש בו נוקט משרד הפנים: לפחות בשני מקרים הידועים לנו, בהם אושר רישום ילדים, ביקש משרד הפנים לתת לילדים אך ורק רשיון זמני לישיבה בישראל. רשיון כזה מלווה במתן מספר זהות, ויש בו כדי להטעות את ההורים - כביכול בעייתם של ילדיהם באה על פתרונה. למעשה, נדרש הליך נוסף, כעבור שנה, להארכת הרשיון. האמצעי החדש הוא גם בלתי חוקי בעליל, שכן מבחינה חוקית צריכים הילדים לקבל את המעמד של אחד מהוריהם ולא מעמד אחר.

איחוד משפחות - עדכון

גם בנושא איחוד המשפחות ניתן להצביע על הישגים ברמה הפרטנית. מנגד, המכשולים שמציב משרד הפנים הולכים וגובהים. מדיניותו של משרד הפנים כיום, היא שכאשר מרכז חייה של משפחה הוא בירושלים ובהיעדר מניעה פלילית או בטחונית, יאושר למשפחה איחוד משפחות. אולם האישור, אין משמעו שבן הזוג שאינו תושב ירושלים יקבל מיד תעודת זהות "כחולה". במקום זאת, הנהיג משרד הפנים נוהל של "תקופת מבחן" בת חמש שנים ושלושה חודשים, במהלכה אמורה להיבדק הזכאות לתעודת זהות. במהלך תקופת המבחן מוסדרת שהייתו של בן הזוג הלא-תושב בירושלים באמצעות היתרים זמניים, שיש לחדש מפעם לפעם.

המכשול הראשון שצריכה משפחה לעבור, אם כן, הוא המכשול של אישור הבקשה לאיחוד משפחות. אישור מעין זה אינו ניתן אלא לאחר הצגתם של מסמכים אינספור להוכחת מרכז החיים בירושלים. אולם גם בכך אין די: עד לאחרונה גם מי שענה על כל הקריטריונים, לא זכה שבקשתו תאושר, אלא משפנה לבית המשפט הגבוה לצדק ומשנקבע מועד לדיון בעתירתו. רק אז ממרר משרד הפנים לאשר את הבקשה ומבקש שהעתירה תימחק. רק לקראת סוף שנת 1998 נתקלנו במקרים ספורים בהם אושרו בקשות גם ללא פנייה לבית המשפט, אולם גם אז נתקבלה התשובה לאחר המתנה של שנים.

גם משאשרה הבקשה, בד"כ כאמור בעקבות פנייה לבית המשפט, מתמשכים ההליכים לקבלת הרשיון הזמני על פני חודשים ארוכים. הרשיון הזמני ניתן לתקופה של שנה אחת. בתום השנה נדרשת המשפחה לשוב ולהתמודד עם הביורוקרטיה של משרד הפנים: במספר מקרים שבטיפול המוקד עברה כבר למעלה מחצי שנה מיום שביקשה המשפחה לחדש את הרשיון הזמני, והבקשה עודנה בטיפול של משרד הפנים וטרם ניתנה תשובה.

אי-הכרה בנישואין

חידוש נוסף של משרד הפנים הוא הסטטוס האישי "בבירור" או "לא יד" (קיצור ל"לא ידוע") שרשם המשרד בתעודות הזהות של בני זוג פלסטינים שביקשו לרשום את נישואיהם. משרד הפנים טוען, כי הרישום "לא יד" הופסק בינתיים, וכי הרישום "בבירור" נעשה רק באותם מקרים בהם קיים חשד ספציפי שמדובר בנישואין פיקטיביים. מדוע, אם כן, נמנע משרד הפנים מלתקן את הרישום "לא יד" בתעודות זהות של תושבים שנולדו להם ילדים מנישואיהם עם מי שאינו תושב?

משרד הפנים: מדיניות הפרדה בטיפול בפניות

אחד הכלים המאפשרים למשרד הפנים להנהיג נהלים מפלים כלפי תושבי מזרח ירושלים הפלסטינים הוא באמצעות טיפול בהם בלשכה אחת, ללא אפשרות לטיפול בלשכות אחרות. הלשכה ברחוב שלומציון משרתת כל פונה, לרבות יהודים שהתנחלו במזרח ירושלים, ולהוציא את תושבי מזרח ירושלים. אלה מטופלים אך ורק בלשכה במזרח העיר. הטיפול הנפרד מאפשר את היחס הבלתי שוויוני. מאז תחילת שנת 1997 מנהל המוקד התכתבות עם גורמים שונים, אשר נתנו תשובות שונות וסותרות לגבי הנהלים הנוגעים לחלוקת העבודה בין הלשכות. עיקר הטיפול נעשה מול נציבות תלונות הציבור, אשר סיימה את טיפולה בעניין בחודש אוקטובר 1998 ע"י העברתו לידי מבקר המדינה.

המקרה של ס"ר

אם במקרים רגילים קבלת שירותי משרד הפנים והביטוח הלאומי במזרח ירושלים כמוה כחציית ים-סוף, על אחת כמה וכמה במקרים מסובכים. כזהו המקרה של ס"ר, נוצרה תושבת מזרח ירושלים, חולת אפילפסיה, שנישאה בשנת 1981 לתושב בית ג'אלא, ממנו התגרשה כעבור חודשים ספורים. היא קיימה מערכת יחסים רבת שנים עם מוסלמי נשוי תושב רמאללה, ונולדו להם ילדים משותפים. מטבע הדברים, לא יכלו להינשא או לגור בבית משותף. אביה של ס"ר סירב לקבל את בחירתה של בתו, ולא פעם גירשה מביתו, כשמצא שיחסייה עם חברה נמשכים. ס"ר נאלצה לנדוד בין בית הוריה לבין בתי אחיותיה, תקופות מסוימות חיה בדירות ששכרו לה חברה או לשכת הסעד. כיום היא גרה בדירה ששכרה לה לשכת הרווחה ביפו.

חוקר המוסד לביטוח לאומי שבדק את עניינה של ס"ר התעלם ממורכבות סיפורה. את דבריה הוא מסכם בנוסח מגמתי בשני עמודים מרושלים של גביית עדות, תוך עיוותים בוטים של קורות חייה. גם אביה של ס"ר, שהתנכר לה, נחקר ע"י הביטוח הלאומי, וסיפר לחוקר תחילה אך ורק על נישואיה לתושב בית ג'אלא. רק לאחר שסיים החוקר לרשום את ההודעה מפיו של האב, עלה נושא יחסייה עם חברה מרמאללה. מסיבות מובנות לא סיפר האב כי מדובר ביחסים ללא נישואין, וטען שס"ר גרה עם בעלה ברמאללה. החוקר הוסיף את הדברים במספר שורות בסוף ההודעה.

על סמך החקירה השטחית והמגמתית הזו נקבע, כי במשך למעלה משבע שנים שהתה ס"ר בשטחים. המידע הועבר למשרד הפנים, והוא ששימש, ככל הנראה, להחלטה של משרד הפנים לשלול את תושבותה של ס"ר. הביטוח הרפואי של

ס"ר הופסק, בנה הצעיר לא נרשם בתעודת זהותה ובנה המבוגר, בן ה-16, אינו מקבל תעודת זהות. למרות מגוריה ביפו, מסרב משרד הפנים לשנות את מענה בתעודת הזהות, ורק לאור התערבות המוקד היא מטופלת ע"י לשכת הרווחה ביפו.

בעקבות טיפול אינטנסיבי של המוקד להגנת הפרט, חזר בו משרד הפנים מהחלטתו לשלול את תושבותה של ס"ר. המוסד לביטוח לאומי החליט להכיר בה כתושבת - אולם רק מאז שנת 1996. נכון לינואר 1999 מתקדמות בעיות התושבות של ס"ר עקב לצד אגודל לקראת פתרון. אולם המערכת העוינת של משרד הפנים והביטוח הלאומי אינה ממהרת להגיע לפתרון. בינתיים נעצר הבן הבכור ע"י המשטרה מביתו, בטענה שאין בידי מסמך מזהה. את הלילה בילה עמו במעצר גם אחיו התינוק: ס"ר לא היתה בבית בעת שנעצר בנה, הוא לא יכול היה להשאיר את התינוק לבדו, והשוטרים לקחו את שניהם לתחנת המשטרה.

תושבות בשטחים

בעקבות הסכמי אוסלו הועברו הסמכויות בעניין תושבות (מרשם האוכלוסין) בשטחים לידי הרשות הפלסטינית, ובכללן היתרים לאיחוד משפחות וכניסה מחו"ל לשטחים. אולם חלק ניכר מסמכויות אלה טעונות, ע"פ הסכמי אוסלו, אישור מראש ע"י ישראל. גם פעולות שהן בתחום אחריותה הבלעדי של הרשות (כגון רישום ילדים) אינן באות לידי ביטוי ללא הסכמה של ישראל.

פיצול הסמכויות בין ישראל לרשות הפלסטינית אינו נטול יתרונות. עם זאת, הוא מונע קשר ישיר בין הפונה הפלסטיני לבין מי שבידיו הכוח לדחות או לאשר את בקשתו ומוסיף מעגלים ביורוקרטיים נוספים. במיוחד קשה המצב כשמדובר בבקשות ייחודיות, שהפקידים הפלסטינים יודעים שאין טעם בהעברתן לישראלים. כל עוד הבקשות אינן מועברות, הן אינן נדחות בפועל ע"י הישראלים. בהיעדר טיפול (או דחייה) מצד הרשויות הישראליות, לא ניתן גם לערער על אופן טיפולן או לפנות לבית המשפט. כך נדחקות רגליהם של ארגוני זכויות האדם אל מחוץ לתמונה בתחום זה.

מאבקים עקרוניים בנושא התושבות הם כמעט בלתי אפשריים, כשהנושא כולו הפך להיות קלף מיקוח פוליטי בין ישראל לרשות הפלסטינית: כך, למשל, הוקפאו הדיונים בוועדה האזרחית המשותפת לאחר הפיגועים בשנת 1996, ולא חודשו אלא לאחר למעלה משנה. נושאים רבים שאמורים היו להיות מוכרעים בוועדות משותפות, עדיין תלויים ועומדים. כך, למשל, נושא שלילת תושבות של תושבי השטחים שרשיון היציאה שלהם לחו"ל פקע, לאחר שלא שבו במועד שנקבע בו. עניינם של מספר תושבים כאלו מצוי בטיפול המוקד, ובענייניו של אחד מהם אף תלויה ועומדת עתירה לבג"צ שהוגשה עוד בשנת 1993. אולם הוועדות שבעבר דנו בעניינים אלה שוב אינן מתכנסות, ונוהל חדש טרם נקבע. בחודש נובמבר 1998 ביקשה המדינה לדחות את אותה העתירה לבג"צ, בטענה ששוב אינה אקטואלית לאור העברת הסמכויות. העותר, חאזם נצאצרה, שוהה עד כה בשטחים בחסות צו ביניים של בית המשפט. אם תידחה העתירה יתבטל צו הביניים, כשמנגד, אין המדינה מצביעה על הליך חדש, שיאפשר לנצאצרה להעלות לדיון את ההחלטה המוטעת בדבר שלילת תושבותו.

גם בתנאים אלו מנסה המוקד - בהצלחה - לסייע לתושבי השטחים בענייני מעמדם. הסכמי הבג"צ, שהושגו בשנים עברו לאחר מאמצים אינטנסיביים של המוקד והגשת עשרות עתירות בנדון, עודם בתוקף. בני זוג של תושבים, ששהו בשטחים או קיבלו רשיון להיכנס אליהם בתקופה שמ-1989 ועד סוף אוגוסט 1992, זכאים לקבל תעודות זהות פלסטיניות מכוח איחוד משפחות, ללא שיהוי ושלא בכפוף למכסה, למעט במקרים של סירוב על רקע בטחוני. המוקד מסייע למשפחות אלו להוכיח את זכאותן ולממשה. בנוסף מייעץ המוקד גם למי שאינם שייכים לאוכלוסייה מוגנת זו.

בהסכמי הבג"צ נקבעה מכסה שנתית לאישורים של איחוד משפחות, שעמדה על 2,000 בקשות בשנה. הסכמי אוסלו עוררו ציפייה שהמכסה תוגדל, באופן שתתאים במידה רבה יותר לצרכי האוכלוסייה. הישראלים סירבו לדרישה הפלסטינית להגדלת המכסה השנתית, ובתגובה לא העבירו הפלסטינים לידי הישראלים בקשות לאיחוד משפחות בגדה המערבית. בסוף שנת 1997 החליטו הפלסטינים לחדש את העברת הבקשות לישראל גם ללא העלאת המכסה, וישראל

הסכימה לאשר בשנת 1998 בקשות גם במסגרת המכסותשלא נתמלאו בשנים קודמות. ישראל ניצלה את ההסכמה, ובינואר 1998 הודיעה לוועדת האו"מ לזכויות כלכליות וחברתיות, על הסכמתה להגדלה משמעותית של מכסת האישורים בשנת 1998.

סדר הבקשות לאיחוד משפחות המובאות ע"י הרשות הפלסטינית לאישור ישראל נקבע ע"י הרשות. המוקד מסייע למשפחות ע"י הפנייתן למשרדים המתאימים של הרשות הפלסטינית, מצוידים במסמכים הדרושים, לרבות הוכחות בדבר הגשת בקשות איחוד משפחות בעבר, בקשות שנותרו ללא טיפול עם העברת הסמכויות.

2. זכויות כלואים

עינויים

בתאריך 23.4.98 שוחרר מהכלא מ"מ, סטודנט בן 23, שנעצר ע"י ישראל ב-3.1.98. מ"מ שוחרר לאחר שפסיכיאטר מטעם שירות בתי הסוהר קבע שהוא אינו כשיר נפשית לעמוד לדין. לאחר שחרורו אובחן כסובל מתסמונת של הפרעה פוסט-טראומטית. הוא ניתק קשר עם סביבתו, לא דיבר, וסבל מדכאון כבד, חוסר עניין, ניכור וחשדנות. בהיותו בכלא עונה מ"מ ע"י השב"כ. המוקד עתר בשמו לבג"צ ב-15.1.98, לאחר שהתלונן בפני עו"ד יחיא, שביקר אותו בכלא שקמה, על העינויים שעבר. העתירה אינה חריגה באפיה: מ"מ היה נתון בשבאח, כבול על כיסא נמוך ומוטה קדימה, זרועותיו אזוקות ומתוחות לאחור, שק על ראשו ומוסיקה חזקה מושמעת ללא הרף. הוא אולץ לכרוע בתנוחת ה"גמבז" עד שהיה נופל מעייפות, ונמנעה ממנו שינה. בעקבות העתירה הקלה המדינה במעט את העינויים: הכיסא המיוחד הוחלף בכיסא רגיל, הידיים לא נמתחו עוד לאחור ומשקפיים כהים החליפו את השק. ב-27.1.98 עתר המוקד שוב לבג"צ בשמו של מ"מ לאפשר לו שעות שינה סבירות מדי יממה. בו ביום נענתה הפרקליטות לעתירה, והעתירה בוטלה. ההקלות בעינויים לא הועילו למ"מ. כעת הוא משוקם במרכז לטיפול ושיקום קרבנות עינויים ברמאללה.

בעוד מ"מ מנסה להשתקם, ובעוד השב"כ ממשיך לענות מאות עצורים נוספים מדי שנה, נמשך בבית המשפט העליון הדיון המלומד בפני תשעה שופטים בנושא העינויים, ובטענת המדינה, שהגנת הצורך מצדיקה אותם. הדיונים מתקיימים בהפסקות של חודשים בין דיון למשנהו, ורק בסוף שנת 1998 סיימה המדינה להביא את טיעוניה. שופטי בג"צ מעלים בדיונים את השאלה מדוע לא יוסדר הנושא בחקיקה מטעם הכנסת. הממשלה הניחה אמנם על שולחן הכנסת את הצעת חוק השב"כ, אולם זו אינה מכילה בסופו של דבר שום הוראה המסמיכה את חוקרי השירות להשתמש באמצעי חקירה מיוחדים. הצעות שהועלו לעגן את העינויים בהוראה מיוחדת בפקודה למניעת טרור, לא יושמו בינתיים. עובדה זו עוררה התבטאויות חריפות מצד בית המשפט, שמחה על כך שהממשלה מגלגלת את ההכרעה בנושא העינויים לפתחו במקום לפתחה של הכנסת. עמדת המדינה היא שחוקרי השב"כ מוסמכים להפעיל כוח פיסי כלפי הנחקרים על בסיס הגנת הצורך שבחוק העונשין. שי ניצן, ב"כ המדינה, ציין בדבריו, כי הפעלת כוח פיסי מוצדקת (ואף נדרשת) לא רק במצבים של פצצה מתקתקת, אלא גם להשגת מידע שאינו נוגע לפיגוע קונקרטי המצוי בהליכי ביצוע. התבטאויות של השופטים במהלך הדיון מלמדות, כי קשה להם לקבל עמדה זו מבחינה משפטית. עם זאת, ניתן היה להתרשם מדבריהם, שביקורתם מכוונת כלפי העיגון המשפטי שמציעה הפרקליטות יותר מאשר כלפי אמצעי החקירה עצמם.

המוקד להגנת הפרט, כמו גם העותרים הציבוריים האחרים, דבק בעמדה, שפגיעה בגופו של נחקר היא בגדר טאבו חמור, דבר שלא ייעשה, בשום מצב ובשום תנאי. השב"כ, בדרכים מתוחכמות ומוסדרות היטב, גורם לקרבנותיו עינויי תופת. ע"פ אמנת האו"מ נגד עינויים ונגד יחס ועונשים אכזריים, בלתי אנושיים ומשפילים, שום מצב חירום אינו מצדיק את השימוש בעינויים. ועדת האו"מ הפועלת מכוח אותה אמנה, קבעה עוד בשנת 1997, ששיטות החקירה של השב"כ הולמות את ההגדרה של עינויים. החלטה זו אושרה שוב בשנת 1998.

בעת כתיבת שורות אלה, טרם נקבע מועד להמשך הדיון בנושא העינויים בפני ההרכב המיוחד של בית המשפט העליון.

מעצרים מינהליים

ששת החודשים האחרונים של 1997, התאפיינו במאבקי העצירים המינהליים להכרה בזכויותיהם בשב"ס, לשם הועברו 140 מהם מהכלא הצבאי מגידו. ליווינו אותם בעצה משפטית, והדרכנו אותם בכל הנוגע לזכויותיהם שבדין. בחודשים ההם נע מספר העצירים המינהליים סביב 400.

רק בסוף שנת 1997 חזרו העצירים המינהליים לערער על צווי המעצר. עד אז, במשך למעלה משנה, נמנעו העצירים מלהגיש ערעורים, בעקבות החלטה קולקטיבית שנבעה מתסכול מתמשך: ערעוריהם נדחו ברובם המכריע ומעצריהם של המעטים שזכו לקיצור ע"י שופט, הוארכו, ככלל, על ידי המפקד הצבאי.

עם שובם לערער, ובמשך כל תקופת דו"ח זה, ניצבו הערעורים במרכז פעילותנו.

מחצית השנה הראשונה של 1998 מאופיינת בירידה דרמטית במספר העצורים. נכון לסוף יוני הוחזקו בכלא השרון של השב"ס 22 עצירים מינהליים, רובם במעצר קרוב לשנתיים או יותר. בכלא מגידו הוחזקו לא יותר מ-75, חלקם עצורים כבר קרוב לשנה, אחרים מזה חודשים ספורים. 20 נעצרו ב-22 למאי, רובם מירושלים וסביבתה. בסוף שנת 1998 היו בכלא מגידו כ-80 עצירים מינהליים.

לירידה הניכרת במספר העצורים הביאה בלי ספק הפעילות הציבורית העניפה נגד מעצרים מינהליים שהתרכזה סביב "דלתיים פתוחות", קבוצת מתנדבים שקמה בספטמבר 1997. פעילותה של הקבוצה נתמכה על ידי המוקד, האגודה לזכויות האזרח ובצלם. ביוזמת "דלתיים פתוחות" פורסמו כתבות ומודעות בעיתונות, הוקרנו שתי תוכניות טלוויזיה והועלה אירוע תיאטרוני בשם "יפורט בחסווי", שכלל המחזת ערעורים על מעצר מינהלי וקריאת מכתבים מעצירים אל חברי הקבוצה.

אין ספק שמעורבות המוקד בענייניהם של העצירים המינהליים ובפרט ייצוגם של רבים כל כך, היוו גורם חשוב לצמצום מספרם.

עמל זה נפל על קרקע פורייה: תהליך אוסלו דעך ולהבנתנו, השב"כ הגיע לכלל מסקנה שאין עוד טעם להחזיק במתנגדי אוסלו כה רבים במשך תקופה כה ארוכה. הלחץ הציבורי סייע לו להגיע למסקנה זו.

כמו כן חל שינוי בעצורים עצמם, שהושפעו מהשינוי שחל באווירה הציבורית בחברה הפלסטינית ומשנות מעצרים הארוכות. בנוסף, מאות חשודים בהשתייכות לחמא"ס נכלאו בבתי הכלא של הרשות הפלסטינית, רבים מאוד כלואים גם עתה.

ערעורים על המעצר המינהלי

ייצוג בערעורים עמד, כאמור, במרכז פעילותנו בתקופת דו"ח זה. עו"ד תמר פלג-שריק מהמוקד מייצגת את רוב רובם של העצירים המינהליים בערעוריהם. פניות העצירים נמסרות לידיה בכתב, לאחרונה בעברית, ברשימה הכוללת את שמות העצירים החדשים ואלה שמעצרים הוארך, ופרטים

רלוונטיים לכל אחד מהם. רק לעתים רחוקות מאוד נאמר לה על ידי מזכירות בית המשפט, שעציר פלוני מיוצג ע"י עו"ד אחר בעקבות פניית בני משפחתו.

הערעורים מתקיימים בפני שופט צבאי בבתי הכלא בהם כלואים העצירים. הדין מחייב את הרשויות לקיים דיון בערעור על מעצר מינהלי לא יאוחר משלושה שבועות אחרי הגשתו. מזכירות בית משפט לא תיפקדה כראוי ולפיכך נקבעו הערעורים למועדים מאוחרים יותר, ימי ערעורים בוטלו, ערעורים שנבעו לא התקיימו. במצב דברים זה עבודה מיגעת רבה הושקעה בקשר עם מזכירות בית המשפט ובתלונות על אי הסדרים, שסוגרו לפצ"ר ולנשיא בית המשפט לערעורים.

- * במהלך השנה הופיעה עו"ד תמר פלג שריק ב-210 ערעורים.
- * מתוך אלה, ב-107 ערעורים קוצרה תקופת המעצר ע"י השופט.
- * ב-49 מקרים מתוך ה-107 קוצרה תקופת המעצר ביותר מאשר חודש, ועד שלושה חודשים.
- * במקרה אחד לא ניתנה החלטה.

יצוין, כי אחוז הערעורים שנתקבלו היה נמוך יחסית בחודשים יולי-ספטמבר וחזר ועלה בשלושת החודשים האחרונים של 1998, לא במקרה אלא כתוצאה ממכלול הנסיבות ובהן: הפיגועים והסכס וואי אשר גרמו למעצרים, בהם לחודש וחודשיים, ולשינוי בדעת הקהל שהשופטים הם חלק ממנה.

עוד חשוב לציין את ההבדלים בין השופטים (ות): אחוז הקיצורים בהחלטות חמשת השופטים נע בין 50% ל-0%.

החלטות בעלות אופי כללי

אוסף החלטות השופטים בערעורים אלה מכיל החלטות חשובות בעלות השלכות כלליות:

- * שופט חזר והמליץ לשוב להסדר המשפטי - הדומה להסדר המשפטי מכוח החוק בישראל - שהיה נהוג לפני האינתיפאדה והמבטיח ביקורת שיפוטית שחובה על צה"ל לקיימה, מבלי שהעציר נדרש להגיש ערעור על מעצרו;
- * הורתבה הגדרת "החומר הגלוי" שחובה על השב"כ להגישו למערער וב"כ בערעור;
- * הוכרה הזכות לקבל את החומר הגלוי לבקשת העו"ד מבעוד מועד ולא במהלך הדיון;
- * נפסק, שמחובת התובע למסור רישום פלילי (ר"פ) של העציר לידי ולידי סניגורו ואם לא כן, לא יעיין בו השופט.

השופטים חזרו, הלכה למעשה, ככלל, לקצר את תקופת המעצר המינהלי בפרק הזמן שבו שהה העציר, אם אכן, במעצר, אם לצורך חקירה ואם בהמתנה עד שהוצא נגדו צו מעצר מינהלי.

חזרנו וטענו בפני שופטים שמחובתם לשפוט לפי דיני הראיות. טענתנו זו נדחתה בגלל קיומו של פס"ד (אחד ויחידי) שניתן בבג"צ (על ידי שופט

אחד). עם זאת, שופטים לפחות הביעו אהדה לטיעוננו. על עתירה לבג"צ בעניין ר' להלן.

בעניין הזכויות הדיוניות של המערער ניהלנו גם התכתבות עניפה עם מפקדת הפרקליט הצבאי הראשי ועם נשיא בית המשפט הצבאי לערעורים. בין היתר עסקה ההתכתבות בזכות המערער לקבל באמצעות ב"כ את כל החומר שאינו ראוי לחסיון במלואו, ובעוד מועד, ולא במהלך הדיון; לקיים את הדיונים בערעורים במועד ולקבל את החלטות השופטים ללא דיחוי בלתי סביר.

פניות לערכאות אחרות

בחודש ינואר עתרנו לביהמ"ש המחוזי נגד שב"ס, להתיר הכנסת ספרים לעציר באמצעות עורך דין. העתירה התייתרה עם שחרורו של העציר, וכן - ברמה המעשית - תודות ל"דלתיים פתוחות" שבמשך מספר חודשים ביקרו ליד הכלא בכל יום בו נערכו ביקורי משפחות, פגשו במשפחות העצירים והעבירו להם ספרים באמצעותן.

בחודש אפריל הגשנו עתירה לבג"צ בשם עציר שמעצרו המינהלי הוארך חרף קיצור תקופת מעצרו על ידי השופט שישב בערעורו. העתירה הוגשה לאחר שהתברר שהארכת המעצר, כאמור, נעשתה על סמך אותו חומר עצמו שהיה בפני השופט. ראינו בהארכה בנסיבות אלה מעשה שלא כדין של הרשות המינהלית. העציר שוחרר ממעצרו ערב הדיון בעתירה, אך בג"צ נענה לבקשתנו להמשיך לדון בעתירה על אף שחרור העותר, זאת בגין אופייה המשפטי העקרוני. בראשית יולי ניתן פסק דינו של בג"צ: העתירה נתקבלה, ונקבע כי משהורה שופט על קיצורו של המעצר המינהלי, אין להאריכו עוד. בג"צ קובע חריג לכלל זה במקרה שחומר חדש אודות העציר או שינוי בנסיבות לאחר החלטת השופט, משנים מהותית את התמונה. כזאת לא היה במקרה בו הוגשה העתירה, והעתירה התקבלה. יצוין, שהמקרה שהבאנו בפני בג"צ איננו מקרה יחיד שבו מאריך המפקד הצבאי צוויים, שהשופטים קיצרו. הדבר מתרחש גם לאחר פסיקת בג"צ, תוך הדגשה שההארכה היא על בסיס חומר חדש, שלא היה בפני השופט. העתירה הוגשה ע"י עורך דין מתנדב, יעקב אנוך. האגודה לזכויות האזרח הצטרפה לייצוג.

בחודש יוני התקיים ערעורו של ותיק העצירים המינהליים, אוסמה ברהם, העצור ללא משפט באופן כמעט רצוף מ-8 בספטמבר 1993. ערעורו, שהתקיים ב-16 ביוני, נדחה. ב-1.9.98 שמע בית המשפט העליון את עתירתו של ברהם, שבה טענו שעל השופט הדין בערעור על מעצר מינהלי לנהוג על פי דיני הראיות המקובלים, דהיינו לא להסתפק בעדויות השמיעה מפי נציג השב"כ אלא לזמן את המקורות המודיעיניים להעיד בפניו. העתירה נדחתה בעיקרה. עם זאת, אמר בג"צ, שאפשר שמקורות מודיעיניים ייחקרו על ידי השופט "במקרים חריגים שייקבעו על פי שיקול דעתו של השופט המשפטאי, בהתאם לאיזון בין צרכי הביטחון החיוניים לבין זכויות היסוד לחרות ולהליך ראוי."

עתירה נוספת, אשר הוגשה בראשית 1999, נוגעת לעניינו של עציר מעזה, צלאח שחאדה, שערעור על מעצרו נדחה השנה. שחאדה כלוא בבית סוהר השרון. הוא קיבל בחודש ספטמבר צו מעצר מינהלי לחצי שנה, על סף שחרורו ממאסר של עשר שנים וחצי. העתירה הוגשה בשיתוף עם האגודה לזכויות האזרח ו-LAW.

מקרים מיוחדים

חולי נפש

בין העצירים שעו"ד פלג שריק ייצגה היו שני חולי נפש, אשר נבדקו, לבקשתנו, על ידי רופא פסיכיאטר מטעם עמותת רופאים לזכויות אדם. אחד מהם, קטין, שוחרר ב-25.8.98, לאחר שבערעור על הארכת מעצרו קיצר השופט את התקופה בחודש ימים. השני עודנו נתון במעצר והחלטה בערעורו על הארכת מעצרו טרם ניתנה. בעקבות חוות הדעת של הפסיכיאטר מטעמנו, ביקשה התביעה לאשפזו להסתכלות.

דרישה לשיתוף פעולה

ייצגנו עציר מינהלי שהוא אזרח ישראלי הגר בשטחים. הוא נעצר לשלושה חודשים לאחר שסירב להיות סייען של השב"כ. העובדה שהוצע לו לשמש כסייען לא הוכחשה על ידי המשיב בערעור, אך נטען על ידו שלא זו היתה הסיבה למעצר, אלא הסכנה שהוא מהווה לבטחון האזור. בהחלטה קבעה השופטת באופן חד משמעי, שאין להאריך את צו מעצרו המנהלי, ואם תהיה נשקפת ממנו סכנה לביטחון, יש להעמידו לדין. העציר שוחרר בתום שלושת חודשי מעצרו. יצוין שהולכים ומתרבים המקרים בהם מתלוננים העצירים על שהוצע להם לסייע לשב"כ כדי להימנע מהמעצר המינהלי. לא ברור אם המדובר ב"גזר" או ב"שוט". ככל הנראה, יש מקרים כאלה ואחרים.

חקירת מותו של עציר מינהלי

המשכנו בהתכתבות עם הרשויות בעניין חקירת מותו בכלא מגידו של מרואן מעאלי. החקירה, שחודשה בעקבות פנייתנו לפצ"ר, נסתיימה, והחומר הועבר לפרקליטות המדינה, אשר תסיק את מסקנותיה ותודיע עליהן. המוקד שוקל הגשת תביעת פיצויים, ייתכן שאף טרם תתקבל הודעת הפרקליטות, העשויה להשתהות.

פיצויים בגין כליאת שווא

פנינו ליועץ המשפטי של הגדה המערבית בדרישה לפיצויים עבור כליאת שווא של עמאד אלעמלה, זאת לאחר שבג"צ קבע, שלמפקד הצבאי אין סמכות לעצור אדם לאחר ששופט החליט על שחרורו. היועץ המשפטי סירב לדרישה, וכעת נשקלת במוקד האפשרות של הגשת תביעה אזרחית בבית משפט.

בעיות נלוות למעצר

עסקנו גם בבעיית תנאי החזקתם של עצירים מינהליים, אשר אינה נפתרת אף פעם. בניגוד לקבוע בתקנות, העצירים הפלסטינים אינם מוחזקים בתנאים משופרים לעומת אלה בהם מוחזקים האסירים השפוטים. תנאי החזקתם אינם דומים כלל לאלה של היהודים הנעצרים מינהלית. בעיות התנאים מוסדרות על דרך של פשרה בין הנהלת בית הסוהר לבין העצירים, שאנו עומדים לימינם ומסייעים להם בעצה משפטית ופנייה לרשויות. כך בעניינים הכלליים - כמו הדואר, המזון, תנאי הדיור - וכך בעניינים האישיים - כמו בריאות, ביקורי משפחה וכד'.

מספר דוגמאות לבעיות אישיות הנלוות למעצר שבהן טיפלנו:
* עמאד נעמה שוחרר בערובה ולאחר מכן נעצר מינהלית. עו"ד תמר פלג-שריק ייצגה אותו במשפט, דבר שהיה תנאי להחזר הערובה, אשר אכן הוחזרה צמודה למדד.
* טיפלנו בהחזרת מסמכים, שנתפסו בעת המעצר בבית או באגף החקירות.
* טיפלנו במקרה מיוחד של ביקור אשת עציר בכלא.

שיתוף הפעולה עם פעילים וארגונים

במסגרת פעילותנו אנו נוהגים לסייע לפעילים וארגונים של זכויות האדם ולשתף אתם פעולה. אנו מסתייעים בארגוני זכויות האדם בשטחים ומסייעים להם.

* אנו עומדים בקשר הדוק עם אמנסטי אינטרנשיונל המנהל מאבקים כלליים ואינדיבידואליים לשחרור עצירים מינהליים, ובהם רבים מהמיוצגים על ידינו.
* הוזמנו על ידי אמנסטי הולנד לסדרה של פגישות והרצאות שאחד הנושאים המרכזיים שלהם היו המעצרים המינהליים.
* פנינו למחלקת המזרח התיכון של אמנסטי אינטרנשיונל, וביקשנו אותם לאמץ 5 עצירים הנתונים במעצר מינהלי תקופה ממושכת ועתירותיהם לבג"צ נכשלו. סיפקנו פרטים אישיים ומשפטיים בנוגע לעצירים אלו, ואנו מוסיפים עדכונים. בעקבות הפנייה, קבוצת אמנסטי באירופה ובקנדה קיבלו את המקרים לטיפולן, והן פועלות "לשחרורם או העמדתם לדיון". המדובר בג'יהאד שחאדה, חאלד ג'רדאת, עבד אלקאדר אידריס ואוסמה ברהם. פנינו גם בענייניו של צלאח שחאדה.

זכויות אסירים

במסגרת עיסוקו של המוקד בזכויות כלואים טיפלנו גם בעניינים נוספים:

דרישה לשחרור אסיר חולה כליות

יאסר אלמואזן הוא אסיר סורי שפוט, הכלוא בישראל מזה כ-10 שנים, לאחר שנתפס בדרום לבנון בהיותו בן 17. יאסר אלמואזן לקה באי-ספיקת כליות מוחלטת, והועבר למרכז הרפואי של השב"ס לטיפול מתמיד בדיאליזה. אם ישוחרר לסוריה, ישנו סיכוי טוב שיוכל לקבל תרומת כליה מאחד מבני משפחתו. עו"ד תמר פלג שריק מטפלת בשחרורו מטעם המוקד בשתי דרכים מקבילות - פנייה לארגוני זכויות אדם בארץ ובחו"ל בבקשה להתערב למען שחרורו, פנייה שזכתה להד ניכר. מכתבים רבים נשלחו לגורמים שלטוניים מתאימים בישראל בדרישה לשחרורו מטעמים הומניטריים. בין היתר נשלחו מכתבים כאלה ע"י האגודה לזכויות האזרח, בצלם, עמותת רופאים לזכויות אדם וקבוצת אינטלקטואלים צרפתים. האחרונים פנו גם לממשלתם ולגורמים מדיניים באיחוד האירופי, וביקשו את התערבותם אצל ממשלת ישראל.
דרך הטיפול השנייה - במישור המשפטי: פנינו לוועדת השחרורים של השב"ס, בבקשה לשחרר את אלמואזן שחרור מוקדם בעילה של חולניות מתמדת. בהקשר זה נעזרנו ברופא מומחה מתנדב מטעם עמותת רופאים לזכויות אדם, אשר פגש את יאסר והגיש חוות דעת רפואית בענייניו. הדיון בבקשה התקיים בתחילת 1999. למרות המלצת אמ"ן לשחררו, החליטה הוועדה לדחות את הבקשה לשחרור. איננו רואים בהחלטת הוועדה סוף פסוק בעניין זה.

חקירת מות אסיר

לבקשת המרכז הפלסטיני לזכויות האדם טיפלנו בפרשת מותו בכלא ב-4.10.98 של אחמד עספור, שהיה מיועד לגירוש, כמי שנכנס לישראל שלא כדין בהיותו תושב לא חוקי של רצועת עזה. לפי המידע שנמסר למשפחתו ברצועה, הוא התאבד. חקירת סיבת המוות שנוהלה ע"י משטרת ישראל נסתיימה, ובראשית 1999 צילמנו את התיק, ואנו בוחנים את האפשרויות להמשך הטיפול.

זכות הכלוא לשוחח ביחידות עם עורך דינו

עו"ד תמר פלג שריק טיפלה מטעם המוקד בהצלחה באמצעות לשכת עורכי הדין, בהסרת ההוראה הבלתי חוקית, שניתנה ע"י נציבות שרות בתי הסוהר, לחייב עורכי דין לוותר על זכותו של אסיר לשוחח עם ביחידות.

כלא אל-כיאם

ניהלנו התכתבויות עם הפרקליט הצבאי הראשי במטרה לקבל היתר לבקר בכלא אל-כיאם. במהלך ההתכתבויות קיבלנו פנייה ממשפחות ארבעה עצירים המוחזקים בכלא זה לייצגם ולטפל בשחרורם. על אף זאת, היו כל תשובותיו של הפרקליט הצבאי הראשי שליליות, בנימוק שהכלא מנוהל ע"י צד"ל. אנו מכינים, בשיתוף עם האגודה לזכויות האזרח, עתירה לבג"צ בעניין זה, שתוגש בקרוב.

ביקורים בכלא

מאז ראשיתו של הסדר הביניים מוחזקים כל האסירים הפלסטינים שבידי ישראל בתחום מדינת ישראל. הדבר עומד בסתירה להוראות אמנת ז'נבה הרביעית, האוסרת העברתם של מוגנים מהשטח הכבוש לשטח המעצמה הכובשת. בפועל פוגעת החזקת האסירים פגיעה קשה בזכויותיהם לביקורי משפחה, ובזכותם של קרובי המשפחה להתראות עם יקיריהם שבכלא. ההסדר הנוהג מאפשר את ביקוריהם של תושבי השטחים אצל קרוביהם מדרגה ראשונה שבכלא הישראלי באמצעות היתרי כניסה תקופתיים-אישיים לישראל, שתוקפם לארבעה חודשים, ושמימושם הוא אך ורק במסגרת ההסעות שמארגן הצלב האדום.

הקושי העיקרי נוגע לאותם מקרים בהם בני המשפחה המבקשים לבקר את האסיר הם מנועי כניסה לישראל. בעבר לא יכלו לקבל היתרים כלל. היום מצליח המוקד להשיג לתושבים כאלו (ומדובר באוכלוסייה גדולה) היתרים חד-יומיים לביקור אחד בכל פעם. משך הזמן לטיפול בבקשה מעין זו הוא בדרך כלל חודש-חודשיים. גם במידה שהבקשה אושרה וההיתר הונפק, נדרשת בקשה חוזרת מצד המוקד בכדי שיונפק (אם בכלל) היתר נוסף. המוקד אינו רואה בהסדר זה הסדר ראוי, והוא מתכוון לפעול לגיבושו של נוהל אחר, שניתן לחיות אתו. לא ייתכן שהזכות הבסיסית של האסיר ושל בן משפחתו תותנה בהליכים חוזרים ונשנים ובהתערבות המתמדת של ארגון זכויות אדם.

הסגר איננו המכשול היחיד בפני מימושה של הזכות לביקורי משפחה בכלא. לעתים נדמה, שאין גבול לקפקאיות שהמערכת מסוגלת לה בסוגיה זו. כך,

למשל, לא זכה ע"ק, המוחזק היום בכלא אשקלון, לביקור מאשתו ומקרובי משפחתו האחרים, אלא פעם אחת מאז מעצרו בספטמבר 1997. שורש הבעיה: ע"ק הוא נתין ירדני. בני משפחתו הם תושבי הגדה. הרשויות הישראליות מתקשות, ככל הנראה, להתגבר על פערי המעמד הללו במסגרת נהליהן. גם הוראה של בית המשפט הצבאי לאפשר את הביקורים לא הועילה לעניין. בדצמבר 1998 התאפשר לאשה לבקר את בעלה בכלא באורח חד פעמי. היתר קבוע עדיין אין לה.

במקרה אחר שבטיפול המוקד נמנע ביקורה של אשה אצל בעלה הכלוא משום שלא עלה בידי צה"ל לאמת את נישואיהם של בני הזוג משנת 1986: הנישואין לא נרשמו בתעודת זהותו של הבעל, תושב ירושלים, שנעצר בשנת 1990.

במקרים אחרים נובעת מניעת הביקורים ממדיניות השב"ס שלא לאשר ביקורים בכלא מצד מי שהיה אסיר בעבר. ולרשימת המכשלות אין קץ.

איתורים

טבלת פניות לאיתור על פי חלוקה לאזורים ושנים לתקופה 1.1.98 - 31.12.98:

שנה	שכס	טו"כ	רמאללה	י"ם	בי"ל	חברון	גנין	יריחו	אחר	עזה	סה"כ
1988	2	--	32	24	32	10	--	3	--	--	103
1989	10	4	132	61	110	34	4	5	6	1	367
1990	5	9	101	37	56	7	2	3	2	2	224
1991	6	4	54	37	29	8	5	1	2	4	150
1992	5	1	36	36	25	1	1	--	1	3	109
1993	32	21	76	56	59	63	9	--	1	123	440
1994	45	42	102	98	218	295	9	1	1	181	992
1995	107	88	109	67	396	556	18	4	6	25	1376
1996	76	87	130	55	158	698	44	6	14	64	1332
1997	78	107	145	31	350	367	22	5	7	49	1161
1998	63	59	115	31	109	328	25	4	10	45	789
סה"כ	429	422	1032	533	1542	2367	139	32	50	497	7043*

* מספר זה אינו מוחלט, שכן מי שאותר בעבר ויש פנייה חדשה בעניינו, מאותר בהמשך לאיתור הקודם.

3. אלימות

טיוח חקירות ואכיפת האחריות באמצעות תביעות פיצויים

מאז הקמתו עוסק המוקד בטיפול במקרים של אלימות של כוחות הבטחון של ישראל כנגד תושבי השטחים הכבושים, לרבות מזרח ירושלים. המוקד מסייע לתושבים בהגשת תלונות על מקרי אלימות, ועוקב אחר חקירת התלונות, במגמה לחשוף את המבצעים ולהביא להעמדתם לדין. מזה זמן מתריע המוקד על כך שהחוק אינו נאכף על כוחות הביטחון. במקום לעקור את תופעת האלימות מהשורש, מעדיפה מערכת אכיפת החוק להתעלם מהתלונות, לטייח את העובדות או לנהל חקירות שטחיות וקלושות שממילא אינן מעלות דבר. עדים פלסטינים כמעט שאינם נחקרים, ולדבריהם ניתן משקל אפסי לעומת המשקל הניתן לדבריהם של חיילים ושוטרים הנחקרים כחשודים בדבר עבירה. בסוף שנת 1997 פרסם המוקד את הדו"ח "בורחים מאחריות - טיפול המערכת הצבאית בתלונות של פלסטינים נגד חיילים". הדו"ח עסק בתלונות שהוגשו עד לשנת 1994. לצערנו, פני הדברים לא השתנו שינוי של ממש גם כיום.

אחת הדרכים שנוקט המוקד להעמדת הרשויות בפני אחריותן היא הדרך של תביעות פיצויים אזרחיות בגין ארועי האלימות. המערכת, שבזמן אמת סירבה להתייחס לתלונות ברצינות הראויה, חייבת היום להסביר בבית המשפט כיצד קרה שאדם הוכה, הושפל, נפצע או נהרג. לא פעם עליה גם להסביר כיצד זה לא נחקר האירוע, כיצד אבד תיק החקירה וכד'. מעבר להכרה ולפיצוי הכספי להם זוכה הקורבן - פיצוי צנוע מאוד, בדרך כלל - התביעות האזרחיות מעמידות את המערכת בפני חובתה ל-ACCOUNTABILITY.

בפסק דין תקדימי שניתן בחודש יולי 1998 בתביעה שהגיש המוקד, נקבע שהחקירה הלקויה עשויה להיות בעלת השלכות כספיות על המדינה. התביעה נגעה לשורה של גניבות שבוצעו ע"י חיילים במהלך חיפוש בבתיים בכפר בתיר בחודש מאי 1989. קורבנות הגניבות התלוננו עליהן בזמן אמת בפני קצינים בשטח ולאחר מכן גם במשטרה. המשטרה הצבאית החוקרת ניהלה אמנם "חקירה", והפרקליט מטעם המדינה הצליח לספור 38 "פעולות חקירה". "אלא מאי", כתבה השופטת בלה כהנא בפסק דינה, "כולן היו טחינת חול". עוד נפסק, כי לו היתה מנוהלת חקירה כראוי, ייתכן שהיו מתגלים הגנבים. המדינה, שלא היתה אחראית בגין הגניבה עצמה, חויבה לפצות את התובעים משום שבשל החקירה הרשלנית לא יכלו להיפרע מהגנבים. פסק הדין קובע בכך תקדים חשוב בתחום הדוקטרינה המשפטית של "נזק ראיתי"; הוא גם מעניק משמעות בתוך דיני הנזיקין לחובת המדינה ליתן דין וחשבון בגין פעילות חייליה. (פסק הדין ניתן בת.א. (י-ם) 7808/96 בוטמה ואח' נ' מ"י).

מקרים של טיוח בחקירה עוברים כחוט השני בתביעות שהגיש המוקד בשנת 1998 נגד המדינה בגין פעולות של חיילי צה"ל ושוטרים. כך, למשל, בעניינו של צ"ג, שהמוקד הגיש בשמו תביעה בבית משפט השלום בירושלים בחודש מרץ: בחודש יוני 1994, כשהיה צ"ג בן 19, נכנסו ארבעה חיילי צה"ל לבית דודו בכפר סעיר בנפת חברון. החיילים הורו לו להתלוות אליהם, והושיבו אותו ליד שני ג'יפים צבאיים. הסתבר, כי הוא נלקח לשמש לחיילים "מגן אנושי" על מנת שלא יידו עליהם אבנים. לאחר מכן, לקחו אותו החיילים בג'יפ לאזור שומם, ושם התעללו בו והיכו אותו בכל חלקי גופו. לבסוף, הורו לו לעזוב את המקום ברגל. הוא התרחק מהמקום בצליעה, והחיילים ניסו לזרז את הליכתו

בכך שיידו בו אבנים. לבסוף הגיע צ"ג לכביש, שם נאסף ע"י אחד התושבים והוסע לביתו. תשעה ימים לאחר האירוע פנתה ב"כ התובע אז, עו"ד מרי רוק, לפרקליט פיקוד מרכז בבקשה שיורה על חקירת האירוע. פרקליט פיקוד מרכז הודיע, כי הורה על חקירת מצ"ח. אלא שבדיעבד, באוגוסט 1995, הסתבר כי ההוראה לפתוח בחקירה "לא הופצה". ניתנה הוראה מחודשת לחקור את האירוע, אולם בחקירה שנפתחה כלל לא נגבו עדויות, אף לא עדות המתלונן, ותיק החקירה נסגר בנימוק שאין אפשרות לאתר את החיילים.

את עניינם של בני הזוג זאייד ממחנה הפליטים קלנדיה, כלל לא טרחה מצ"ח לחקור. ב-2.11.95 בשעות הבוקר, היתה הגב' זאייד, עם בנותיה ונכדיה, בבית המשפחה. לבית הגיעו חיילים, שנכנסו אליו בכוח והחלו להוציא ממנו את בני המשפחה, תוך דחיפות וקללות. מר זאייד, שחזר אותה עת לבית מעבודתו כשומר, דרש מהחיילים לצאת מביתו ולהציג בפניו צו חיפוש. החיילים התנפלו עליו במכות. מנהל נציגות אונר"א במחנה הגיע למקום, אך נכשל בניסיונו לשכנע את החיילים לעזוב את הבית. רק לאחר התערבות של שוטרים מתחנת רמאללה, שהזעיקו למקום גם קצין צבא, עזבו החיילים את הבית, לא לפני שגרמו בו נזקים רבים. המשפחה התלוננה על האירוע כולו במשטרת רמאללה, וזו העבירה את הטיפול למצ"ח. לגבי הטיפול בתלונה מסרה פרקליטות פיקוד מרכז למוקד כי "מבירור במצ"ח עולה כי האירוע שבנדון לא נחקר על ידם. במהלך שנת '95 אכן הועברו מזכרים ממ"י [משטרת ישראל], אך לא צורף אליהם חומר חקירה כלשהו, ולא נפתחה חקירה בעניין האירוע."

מוניר קראג'ה, יליד שנת 1925, נורה בראשו בלב חברון ב-17.6.97. חייל צה"ל ירה כדור גומי שפגע בראשו. הכדור גרם לשבר בגולגולת ולשטף דם, ומר קראג'ה אושפז למספר שבועות בבית החולים ועבר שני ניתוחים בראשו. בעקבות האירוע סובל קראג'ה, בין היתר, מהפרעות בריכוז ובזיכרון, ונקבעה לו, בגין הפגיעה המוחית, נכות רפואית של 20%. נכות זו מונעת מקראג'ה להמשיך ולעבוד במקצועו כעיתונאי ולהמשיך במעורבותו בפעילות ציבורית כבעבר. למרות חומרת האירוע וחומרת תוצאותיו, לא נערכה חקירה בעניין. בעקבות פניית המוקד לא הורה פרקליט פיקוד מרכז של צה"ל אלא על "בירור ראשוני". עם מיצוי הבירור, נמסר, "תישקל האפשרות להורות על פתיחה בחקירה פורמלית". עד היום, שנה וחצי לאחר האירוע, טרם סיים פרקליט פיקוד מרכז את ה"בירור". המוקד החליט שלא להמתין עוד, ובאוקטובר 1998 הגיש בשם מר קראג'ה תביעה בבית משפט השלום בירושלים.

העמדות לדין ופיצוי הקורבנות

גם משנפתח הערוץ של תביעות אזרחיות, לא ויתר המוקד על הניסיון להביא את החיילים והשוטרים האלימים לדין פלילי. לעתים אנו אף רואים הצלחה בכך. כזה הוא המקרה של מחמוד גנים ואחמד מוסא מאלחדר. גנים ומוסא הגיעו לירושלים ב-12.8.97 מצוידים באישורי כניסה. בהיותם בבית צפאפא, נעצר לידם ג'יפ של משמר הגבול והם נדרשו לעלות עליו. שוטרי משמר הגבול הובילו אותם ללב יער מדרום לירושלים, ושם הורידו אותם מהג'יפ, כל אחד בתורו, והיכו אותם מכות רצח. שוטרי מג"ב היכו את השניים באלות ובאבנים בכל חלקי גופם. את גנים גם קשרו בחבל ברגלו אל אחורי הג'יפ; נהג הג'יפ פתח בנסיעה מהירה, כשגנים נגרר מאחורי הרכב על שביל העפר. מוסא שוחרר ע"י השוטרים וגנים הצליח להימלט. בכוחותיהם האחרונים הצליחו השניים להגיע לכביש ופוננו ע"י כלי רכב שחלף במקום לבית חולים. במקרה זה הצליחה

המחלקה לחקירות שוטרים לאתר את השוטרים: מיכאל אודרנקו, שי אשטמקר וניסים אדולטר. הם הועמדו לדין בבית המשפט המחוזי בירושלים, והורשעו ע"פ הודאותיהם בעבירות שהעונשים המצטברים בגינן מגיעים לעשרות שנות מאסר. בגזר הדין שניתן ב-27.4.98, והנחשב לחמור, נדונו השוטרים לעונשים של בין שנה לשנה וחצי מאסר בפועל (וכן מאסר ע"ת). ערעורם לבית המשפט העליון על "חומרת העונש" נדחה ביוני 1998. כיום ממתין התיק להגשת תביעה אזרחית.

במקרה התעללות אחר, סירב בית משפט השלום ברמלה, בשנת 1995, לשלוח לבית הסוהר שוטרים של משמר הגבול שהתעללו בפלסטינים. הוא גזר על שלמה נינו, ארנון מאיר, חן תורג'מן ורוני נזורי שישה חודשי מאסר לריצוי בעבודות שירות, וכן מאסר על תנאי. השוטרים הורשעו ע"פ הודאותיהם בעקבות עיסקת טיעון. השוטרים הועמדו לדין בעקבות אירוע מחודש מרץ 1994, בו עצרו ארבעה נוסעים פלסטינים ליד צומת רמלה-נשר. השוטרים הובילו את התושבים הפלסטינים למטע חרובים נטוש, ושם התעללו בהם והיכו אותם קשות. השוטרים אף התיישבו על כתפי התושבים, וצילמו זה את זה בתנוחה זו. השוטרים אותו והועמדו לדין בעקבות תלונה שהעביר המוקד לרשויות. בחודש דצמבר 1997 הגיש המוקד, בשם שניים מהקורבנות, תביעה כנגד ארבעת השוטרים וכנגד מדינת ישראל. ניתן היה לצפות שהמדינה תתנער מאחריותה למעשים, ותטען כי האחריות כולה רובצת על שכמם של השוטרים שחרגו מתפקידם, אולם לא כן היה: המדינה בחרה לגונן על השוטרים ולפצות את הקורבנות מהקופה הציבורית. עוד לפני הגשת כתב ההגנה, הגיעה המדינה לפשרה עם התובעים, לפיה תשלם לכל אחד מהם 13,500 ש"ח. ביולי 1998 ניתן לפשרה תוקף של פסק דין, ובאוקטובר 1998 הועברו הפיצויים לידי הקורבנות.

בפסק דין אחר, מתאריך 31.12.98, נפסקו למתלונן 20,000 ש"ח בדרך של פשרה. גם כאן מדובר בהתעללות של שוטרי משמר הגבול: המתלונן, הסובל מהתמכרות למדלל צבע (טינר), הותקף ביום 4.12.90 ע"י שוטרי מג"ב מסעוד אוחיון ובן דוד קריספין, ונלקח לתחנת משטרה. בתחנה נקשר למעקה. הוא ביקש מהשוטרים שישפכו מעט טינר על שרוול בגדו, כדי שיוכל לשאוף את האדים. אוחיון שפך עליו כמות גדולה של טינר, והצית את הטינר במצית שקיבל מקריספין. למתלונן נגרמה כוויה בדרגה 2. קריספין הורשע בבית הדין המשמעתי של המשטרה, הורד בדרגה, ננזף ונקנס. אוחיון נדון בבית משפט השלום בירושלים לשישה חודשי עבודות שירות, מאסר ע"ת ופיצויים למתלונן בסך 2,000 ש"ח. התביעה שהגיש המוקד בשם המתלונן באוקטובר 1997 כנגד השוטרים והמדינה הסתיימה, כאמור, בסוף שנת 1998 בפסיקת פיצויים נוספים למתלונן בסך 20,000 ש"ח, על בסיס פשרה.

החוק לשליכת פיצויים מפלסטינים

במקביל לניהול התביעות הפרטניות, ניהל המוקד גם בשנת 1998 מאבק בהצעת החוק למניעת פיצויים מקורבנות האלימות של כוחות הביטחון בשטחים. ההצעה, שעברה בכנסת בקריאה ראשונה ביולי 1997, תפטור את המדינה, את אנשי כוחות הביטחון (וכל מי שפועל מטעם המדינה) מאחריות לנזקים שגרמו - או שייגרמו בעתיד - בשטחים. המדינה תוכל לבצע מעשים, שהם עוולות ע"פ פקודת הנזיקין, לגרום לנזקי רכוש וגוף, לנכויות ולמוות - והקורבנות לא יהיו זכאים לפיצוי כלשהו. ההוצאות הרפואיות והוצאות השיקום של פצועים לא יכוסו; מי שאיבד את מקור פרנסתו יישאר חסר כול. ההצעה מסירה גם את

האפקט ההרתעתי של דיני הנזיקין, שלא יחולו עוד על המדינה ושלוחיה. במהלך שנת 1998 התקיימו מספר דיונים בהצעה בוועדת חוקה חוק ומשפט של הכנסת. המוקד להגנת הפרט, במסגרת קואליציה רחבה של ארגוני זכויות אדם, הצליח לגייס להתנגדות להצעה שורה של ארגונים בינלאומיים, לצד משפטנים מובילים בישראל. ההצעה גונתה גם ע"י ועדת האו"מ לזכויות האדם. מנגד, הופעל על הוועדה לחץ כבד מצד הממשלה להביא במהירות את הצעת החוק לקריאה שנייה ושלישית. שר המשפטים צחי הנגבי ושר הביטחון דאז יצחק מרדכי, התייצבו בעצמם בפני חברי הוועדה כדי לתמוך בהצעת החוק. למרות הלחץ מצד הממשלה, התעוררה בוועדה התנגדות להצעה, גם מצד חברי כנסת ממפלגות הימין. הדיון בהצעה הוקפא בינתיים, והכנסת מסיימת את כהונתה מבלי שההצעה אושרה לקראת קריאה שנייה ושלישית.

4. חופש התנועה

כניסה לרצועת עזה

רצועת עזה היתה מצויה גם בשנת 1998 תחת סגר חמור. הסדרי "המעבר הבטוח" שנקבעו בהסכמי אוסלו למעבר בין הגדה לרצועת עזה טרם הופעלו ולא נראה כי יופעלו בקרוב. היציאה מהרצועה סלקטיבית ומצומצמת - רבים אינם מקבלים היתרי יציאה, גם לא לישראל או למזרח ירושלים, ואין כניסה אל תוך הרצועה - גם לא לתושבי ישראל ומזרח ירושלים. קריטריונים צרים מאפשרים ביקורים ברצועה של קרובי משפחה מדרגה ראשונה. גם הסדרתם של ביקורים אלה כרוכה בפרוצדורה מפרכת. מעורבותו של המוקד נדרשת כאן באורח קבוע - לא רק לטיפול במקרים חריגים של סירוב או סטייה מהנוהל, אלא להגשה ולליווי של כל בקשה פרטנית. כך, למשל, מצויה בטיפול קבוע של המוקד קבוצה של נשים תושבות ישראל, הנשואות לתושבי עזה. נשים אלה מקבלות מדי פעם רשיונות לביקור בעזה שתוקפם שלושה חודשים בכל פעם. כל אימת שנדרש היתר חדש, פונה המוקד לרשויות, ונדרשים התכתבות נוספת וסדרה אינטנסיבית של טלפונים על מנת לאפשר לבני הזוג לחדש את חייהם בצוותא.

יציאה מרצועת עזה

בדומה לכניסה לרצועת עזה, גם היציאה ממנה - אפילו כשהיא מאושרת באורח עקרוני ע"י הרשויות - כרוכה במאמצים המחייבים מעורבות מתמדת של המוקד. דוגמה לכך היא המקרה החריג של ע"ח, תושב עזה, הלומד לתואר שני במסגרת פרויקט מיוחד בחוג למיקרוביולוגיה בבית הספר לרפואה של האוניברסיטה העברית בירושלים. הטיפול בעניינו של ע"ח החל במוקד בסתיו 1996. מאז, ולמרות שמעולם לא נתקל ע"ח בהתנגדות עקרונית מצד גורם כלשהו ללימודיו בישראל, ממשיך התיק ותופח מהתכתבויות עם גורמים שונים ומתרשומות מעשרות שיחות טלפון בשל קשיים בפועל להסדרת היתרי התנועה שלו בין עזה לירושלים. היתרים כאלה אמורים להינתן לשלושה חודשים - פעם מדובר בהיתר שניתן למועד קצר, פעם בהיתר שנמסר לנו כי הונפק אך בפועל אינו קיים, פעם בסירוב להיתר כניסה, ללא פשר. לעתים נעוצה הבעיה בכרטיס המגנטי ולעתים בהיתר מטעם שלטונות צה"ל בעזה. פעמים אחרות ההליך נוגע לאשרה המוענקת ע"י משרד הפנים בירושלים. כמעט תמיד נדרשים זמן ארוך וטרחה מרובה על מנת להסדיר את הבעיות הצצות ועולות באורח של קבע. ע"ח מצוי כעת בעיצומה של שנת הלימודים השנייה שלו בירושלים, ובינתיים נראה כי מעורבות המוקד בהסדרת שהייתו בעיר תמשיך להיות הכרחית גם בעתיד.

יציאה לחו"ל

גם לאחר הסכמי אוסלו ממשיך השב"כ לשלוט בתנועתם של תושבי השטחים לחו"ל. גשרי הירדן, למשל, מופעלים באופן משותף ע"י ישראל והרשות הפלסטינית. כאשר מוצאים הפקידים הישראלים, שאדם הוא "מנוע יציאה" ע"י השב"כ, יציאתו אינה מתאפשרת והוא מוחזר כלעומת שבא. רבים ממי שהוחזרו מהגשרים כלעומת שבאו, ואחרים שיציאתם דרך נתב"ג נמנעה, פונים למוקד להגנת הפרט. בשנת 1998 טיפל המוקד ב-100 פניות כאלו, וכן ב-352 פניות שנתקבלו בשנים קודמות. כתוצאה מטיפול המוקד נתאפשרה במהלך השנה יציאתם של 109 מהפונים (יציאתם של 55 אושרה רק בעקבות עתירה מקובצת לבג"צ שהוגשה בשנת 1997),

23 איש הורשו לצאת לתקופה מוגבלת ו-118 לא הורשו לצאת כלל והטיפול בעניינם נמשך.

העובדה שהזכות לצאת מכל ארץ היא מזכויות היסוד של האדם, ומעוגנת באמנות בינלאומיות כמו גם בחוקי היסוד של ישראל, נדמית כנשכחת בפרוצדורות הכרוכות ביציאתם של תושבי השטחים לחו"ל. התושב מנוע היציאה צריך להצביע על טעמים הומניטריים מיוחדים ליציאתו. העובדה שיש לתושב קרובי משפחה בירדן, ושהוא לא זכה לבקרים מזה שנים, אין די בה במקרים רבים. גם טעמים כבדים בהרבה לא תמיד מספקים את הרשויות. כך, למשל, המקרה של נ"ע: בחודש מרץ 1998 נהרגו בארה"ב בתאונת דרכים אחותה של נ"ע ובנה של האחות, בן החמש. מאחר שנ"ע מנועת יציאה וכמה חודשים קודם לכן הוחזרה מהגשר, פנה המוקד ליועץ המשפטי של הגדמ"ע כדי לאפשר את יציאתה ללוויה שעמדה להתקיים בירדן. למרות הנסיבות הדחופות, נענינו ש"גורמי הביטחון" מסרבים לבקשה משום שהתושבת "מזוהה" כ"קשורה לארגון הג'יהאד האיסלאמי". רק לאחר פנייה דחופה לפרקליטות המדינה הותרה יציאתה של נ"ע לירדן. מספר חודשים מאוחר יותר לקתה אמה של נ"ע - בירדן - בהתקף לב. שוב פנה המוקד ליועץ המשפטי של הגדה כדי שתאושר יציאתה של הבת לירדן. המוקד צירף לבקשה מברק שנתקבל בעניין אמה של נ"ע מהצלב האדום. הבקשה נדחתה ע"י גורמי הבטחון משום שלא צורף מסמך רפואי לגבי מצבה של האם.

לא רק עניינים משפחתיים מחייבים את יציאתם של תושבי השטחים לחו"ל. מאז סוף דצמבר 1997 ועד לחודש נובמבר 1998 טיפל המוקד בעניין יציאתו לחו"ל של ח"א, מרצה למשפטים באוניברסיטת אלנג'אח בשכם. ח"א היה רשום ללימודי דוקטוראט באוניברסיטה בסודאן. הוא היה צריך לצאת לאוניברסיטה שם כדי להציג את עבודת הדוקטור שכתב, ולשהות שם (בהתאם לנהלי האוניברסיטה) תקופה של שישה שבועות. פניית המוקד בעניינו ליועמ"ש הגדמ"ע נענתה בסירוב. בעקבות פנייה לפרקליטות המדינה, אושרה יציאה חד פעמית מוגבלת בזמן לח"א, והוא אכן התייצב בקמפוס בסודאן, אך נאלץ לשוב לשטחים בטרם השלים את הדרישות לקבלת התואר המיוחל. שוב התערב המוקד, ולח"א אושרה יציאה נוספת לסודאן, במהלכה השלים את תואר הדוקטור בהצטיינות.

בחודש אוקטובר 1998 החליט המוקד לנסות לערער על ההנחה המוסכמת, שהסכמי אוסלו השאירו בידי ישראל את הסמכות למנוע את יציאתם של תושבי השטחים לחו"ל מטעמי ביטחון. בעתירה שהגיש המוקד לבג"צ נותחו ההוראות המפורטות של הסכמי אוסלו במה שנוגע להסדרים במעברי הגבול. הוראות אלה כוללות רשימה פרטנית סגורה של המקרים בהם תימנע יציאתו של תושב השטחים, והנחיות ברורות של הפרוצדורה הכרוכה במניעת היציאה. משקיבלה עליה ישראל את הכללים הללו, ואף עיגנה אותם בחקיקה הצבאית, שוב אינה יכולה לטעון שהשטחים הם "שטח צבאי סגור", ושהכניסה והיציאה מהם נתונים לשיקול דעתו של מפקד כוחות צה"ל. העתירה הוגשה בשם המוקד ובשם של חרב ורסמיה עפאני, בני זוג תושבי יריחו. חרב עפאני, עיוור בשתי עיניו, מכהן כאימאם במסגד ביריחו. הוא ביקש לצאת לירדן, בין היתר, כדי להסדיר את זכויות הפנסיה שלו, לאור 26 שנים של עבודה בשירות הממלכה ההאשמית. טרם העתירה לבג"צ נדחו פניות המוקד בעניינו - הן ליועמ"ש הגדמ"ע והן לפרקליטות המדינה - בטענה העמומה שעפאני ובת זוגו "מעורבים בפעילות עוינת". בית המשפט העליון העדיף שלא לשמוע טיעונים בעניין סמכותו של מפקד כוחות צה"ל למנוע את יציאתם של תושבי השטחים. בית המשפט שמע, בדלתיים סגורות, אודות הטעמים הבטחוניים שבבסיס עמדת המדינה. בטרם יחליטו בעניין סבירות

ההחלטה למנוע את היציאה, ביקשו השופטים ראיות נוספות בעניין ההכרח של מר עפאני לצאת לירדן להסדרת זכויות הפנסיה שלו.

5. כבוד המת

ישראל מייחסת חשיבות מרובה לאיתורם ולהבאתם לקבורה בישראל של חללים ישראלים. דעת הקהל הישראלית מפגינה רגישות גדולה לשאלת הזיהוי הוודאי של חללים אלו. מנגד, מתייחסת ישראל בזלזול בוטה לחללים פלסטינים, ומתנכרת לזכותן של המשפחות הפלסטיניות לקבל מידע אמין וחד-משמעי בדבר גורל יקיריהן ולהביאם לקבורה כדת.

יחסה זה של ישראל לחללים פלסטינים עולה משורה של מקרים המטופלים ע"י המוקד. מקרה אחד הוא מקרהו של עיסא זוואהרה, שנהרג, ככל הנראה, בלבנון בשנת 1990. עתירה בעניינו תלויה ועומדת בבג"צ מאז שנת 1992. תחילה טענה המדינה, כי אינה יודעת דבר על גורלו. רק בשלב מאוחר יותר הציגה המדינה תמונה של עיסא, שצולמה לאחר שנהרג. המדינה גם הצביעה על מקום קבורתו: בבית הקברות לחללי אויב שליד גשר בנות יעקוב. אלא שהגופה שעליה הצביעה המדינה לא היתה גופתו של עיסא - כך הוכח בבדיקת DNA שנערכה בארה"ב. בסוף 1995 הציגה המדינה מסמך מזהה, שנתפס לטענתה על הגופה עוד בשנת 1990, ושהיה לכאורה בידי המדינה כל אותו הזמן. הנסיונות לאתר את גופתו של עיסא זוואהרה בבית הקברות לחללי אויב נמשכים: בקיץ 1998 הוצאו שלוש גופות נוספות מקברן לצורך בדיקות DNA. מידע חד-משמעי בדבר גורלו של עיסא טרם הומצא למשפחה. מחד טוענת המדינה כי הוא נהרג, בוודאות, ומאידך טרם נמצאה גופתו. הפרשה כולה מעלה חששות כבדים לגבי נהלי הטיפול של צה"ל בחללים פלסטינים.

בעניינו של סופיאן צביח דאגה המדינה לוודא היטב את זהותו של החלל, לרבות ביצוע בדיקות DNA ביוזמתה. סופיאן צביח גויס ע"י החמאס לפעולת התאבדות באוגוסט 1995, ושלושה ימים לאחר גיוסו ביצע את הפעולה באוטובוס מספר 26 בירושלים. וידוא זהותו נדרש למדינה על מנת לבסס את הריסת בית משפחתו בחודש מרץ 1996. למעלה משלוש שנים מאז שנהרג, לא זכתה משפחת צביח לקבל את גופתו ולערוך לו לווייה. לבני המשפחה אין קבר שיוכלו לעלות אליו, ולא מצבה לבטא בה את רגשות האבל. שרידי גופתו של סופיאן מוחזקים ע"י ישראל במקום לא ידוע. כשפנה המוקד לראשונה לשר הביטחון, וביקש את העברת הגופה לידי המשפחה, סורבה הפנייה תוך איזכור של מקרה אחר שבטיפול המוקד: באותו מקרה אישר בג"צ להחזיק בגופה כקלף מיקוח כדי להביא לאיתור גופתו של החייל אילן סעדון. גופת אילן סעדון נמצאה, גופתו של החלל הפלסטיני האחר הושבה לידי המשפחה, ואילו גופתו של סופיאן עודנה בידי ישראל. באוגוסט 1998 שב המוקד ופנה לשר הביטחון בעניין. בנובמבר התקבל סירוב נוסף של הרשויות. הפעם נמנע שר הביטחון - למרות בקשה מפורשת - מלנמק את סירובו.

בשנת 1999 יראה אור פרסום בנושא יחסה של ישראל לחללים פלסטינים, מטעם המוקד ובשיתוף עם בצלם.

דיווח ארגוני וכספי

חברי הנהלת המוקד

- * ד"ר יוסי שוורץ, יו"ר ההנהלה, בעבר מנהל המוקד
- * מר דן ביתן, קרן קרב
- * מר ארתורו אייפר, גזבר המוקד, כלכלן
- * הגב' רחל וגשל, אחות
- * מר עלא חטיב, בעבר מנהל המוקד, כיום מנהל מרכז רפואי בטירה
- * עו"ד תגריד ג'השאן, יועצת משפטית ל"שדולת הנשים" ול"נשים למען אסירות פוליטיות"
- * פרופסור פרנק סטיוארט, מרצה באוניברסיטה העברית, ירושלים
- * ד"ר עזיז חידר, חוקר ומרצה, מכון טרומן באוניברסיטה העברית, ירושלים
- * הגב' רחל סטרומזה, סטודנטית באוניברסיטה העברית, ירושלים

צוות המוקד

- דליה קרשטיין, מנהלת המוקד
- ריימונדה מנסור, רכזת אדמיניסטרטיבית
- עו"ד אליהו אברם, מנהל המחלקה המשפטית
- עו"ד הישאם שבאיטה
- עו"ד מיכל פינצ'וק
- מייסא חוראני, רכזת קשר עם מתלוננים
- מהא ח'טיב, קבלת קהל
- מחמוד סלמאת, קבלת קהל
- טלי גור, רכזת תלונות
- מורן כהן, רכזת תלונות
- עתליה אבשלום, רכזת תלונות
- יוסי וולפסון, מתמחה
- אתי אספיר, מזכירה
- קוני הקברט-שפר, רכזת משאבים
- יוסף ברודר, מנהל חשבונות